

tekstkritische editie van Secundus' complete oeuvre. Daarna zijn literair-esthetische beschouwingen en vertalingen aan de beurt. Over een integrale (cultuur)historische benadering rept Dekker niet, zij het dat hij wel stelt dat de (gelegenheids)gedichten van Secundus niet te begrijpen zijn zonder inzicht in de context waarin zij tot stand kwamen. Hier zit hem nu net de historische kneep. Immers, als wij ons laten leiden door de opinie van de auteur dat in 'dit stadium van onderzoek de benadering van het materiaal filologisch moet zijn' is een recensie in dit historisch tijdschrift weinig zinvol. Echter, bij het lezen van dit boek bekruipt de historicus telkens een gevoel van verlangen naar méér. Ik hoop dan ook dat Dekker of een van onze cultuurhistorici er eens toe zal komen Secundus te beschouwen in het licht van bijvoorbeeld de theorievorming rond hofcultuur; om van de interpretatiemogelijkheden van de relatie poeta-geleerde secretaris maar te zwijgen.

Een verkorte versie van het eerste hoofdstuk is opgenomen in de *Handelingen van het Symposium Janus Secundus* (Mechelen, 20 september 1986, uitgegeven door Marcus de Schep- per en Raphaël de Smedt). Tenslotte, over het wel of niet vertalen van het latijn kan men van mening verschillen, maar ik had graag gezien dat alles was vertaald in plaats van een (wille- keurig?) deel der citaten. Rest mij nog lof voor de voorbeeldige verzorging van dit boek.

C. G. Santing

P. G. Hoftijzer, *Engelse boekverkopers bij de Beurs. De geschiedenis van de Amsterdamse boekhandels Bruyning en Swart, 1637-1724* (Amsterdam: APA-Holland University Press, 1987, 399 blz., f79,50, ISBN 90 302 1016 8).

De titel van deze Leidse dissertatie zou tot misverstand kunnen leiden. Het proefschrift gaat niet over Engelse boekverkopers, maar over twee familiebedrijven die gespecialiseerd waren in Engelse en uit het Engels in het Nederlands vertaalde boeken en pamfletten. In de tekst staat 'Engelse' tussen komma's. In het voetspoor van mevrouw I. H. van Eeghen die eerder over de boekverkopers aan de Beurs schreef, onderzoekt de schrijver het doen en laten van de 'Engelse' boekverkopers Bruyning en Swart.

Een groot deel van het boek bestaat uit bronnen: een overzicht van de fondsen van Bruyning en Swart, de correspondentie van Swart met de Londense boekverkopers Samuel Smith uit de jaren 1683-1691 en de winkelcatalogus van de weduwe Swart uit 1688. De tekst van de eigenlijke studie telt, zonder de noten, 162 bladzijden. Het boek is ingedeeld in zes hoofdstukken, voorafgegaan door een verantwoording en gevolgd door een slotbeschouwing.

Na een inleiding over de verbanden tussen de Noordnederlandse boekhandel en Engeland gedurende de zeventiende eeuw worden de boekverkopersfamilies Bruyning en Swart besproken. Met veel genealogische gegevens laat de schrijver zien hoezeer de twee 'Engelse' boekverkopers verbonden waren met het Engelse vluchtelingenmilieu in Amsterdam. De boekhandel en de uitgeverij van Bruyning en Swart vormen de onderwerpen van de hoofdstukken III en IV. Vervolgens wordt apart en uitvoeriger aandacht geschonken aan twee grote ondernemingen van Swart: de produktie van Engelse protestantse bijbels en de uitgave van de onvoltooid gebleven 'English Atlas'. De radicaal-politieke opstelling van de twee boekverkopers tegenover de Stuart-monarchie staat centraal in het laatste hoofdstuk.

De studie beoogt het optreden van Bruyning en Swart in een sociaal-culturele context te

plaatsen. De Engelse specialisatie had te maken met hun persoonlijke achtergrond en godsdienstige overtuiging. Bij Bruyning was dit nog meer het geval dan bij Swart. Een groot aantal van Bruynings uitgaven weerspiegelde de ideeën van de puriteinse ballingen. De opvattingen van Swart waren gematigder; hij bewoog zich op een breder terrein. Uit de afgedrukte fondsen komt de betrokkenheid van beide uitgevers duidelijk naar voren.

Die betrokkenheid sluit commerciële drijfveren niet uit. Pamfletten waren voor uitgevers een gouden handel. De produktiekosten waren relatief laag en vooral in tijden van beroering was de afzet verzekerd. Ook bij andere uitgaven mag men de commerciële factor niet veronachtzamen. Zo was met name de export van Engelse protestantse bijbels zeer winstgevend. Bij de produktie daarvan werkte de firma Swart zonder bezwaar met de joodse drukker Athias en de rooms-katholieke weduwe Schippers samen. De schrijver heeft zeker oog voor deze complicerende factor. Hij erkent dat commerciële motieven voor de meeste boekverkopers de belangrijkste drijfveer vormden en houdt het voor de 'Engelse' boekverkopers Bruyning en Swart op een combinatie van materiële en geestelijke factoren.

Engelse boekverkopers bij de Beurs werpt op tal van aspecten van het zeventiende-eeuwse boekhandels- en uitgeversbedrijf interessant licht. Ondanks de beperking tot twee relatief kleine firma's en de handicap dat het bronnenmateriaal fragmentarisch bleek, geeft de schrijver inzicht in de boekhandelsrelaties tussen Nederland en Groot-Brittannië tussen 1637 en 1724. Duidelijk wordt dat de wisselende verstandhouding tussen Engeland en de Republiek haar weerslag had op de gedragingen van de 'Engelse' boekverkopers die in de pamflettenstrijd een werkzaam aandeel hadden.

De historische context waarin het optreden van Bruyning en Swart zich afspeelde is overigens niet in alle opzichten bevredigend geschetst. Zo is de datering van de start van de Nederlandse Republiek in 1579 (xvii) ongebruikelijk en stemt ze niet overeen met de ook al niet zo gelukkige typering van dat begin op bladzijde 18 waar staat: 'In 1581 hadden de Noordelijke Nederlanden zich na een verbeterd strijd definitief van hun Spaanse landsheer losgemaakt en een eigen statenbond gesticht'. Hoewel Roorda's *Partij en factie* in de literatuurlijst is opgenomen, spreekt de schrijver over de staatsgezinde factie (137). Na de val van Jacobus II keerden de ballingen volgens de schrijver onder meer terug omdat er nu 'een zekere verdraagzaamheid ten aanzien van de protestantse dissenters' kwam. Maar het was Jacobus II die in 1687 met een nieuwe *Declaration of Indulgence* alle strafwetten tegen de dissenters schorste en in het voorjaar van 1688 opnieuw het Tolerantie-edict liet afkondigen. De schrijver vermeldt zelf de vrijlating uit de gevangenis van 1200 Quakers door Jacobus II in 1686 (152).

Ook de behandeling van de relatie tussen de 'Engelse' boekverkopers en de *Nadere Reformatie* stelt teleur. Slechts eenmaal wordt de *Nadere Reformatie* genoemd (28), later wordt over orthodox-gereformeerden en piëtisten gesproken. Was het niet mogelijk de kring van orthodox-gereformeerde boekverkopers met wie Bruyning en Swart contacten onderhielden duidelijker te identificeren? De Utrechtse boekverkoper Willem Clerck, van wie na zijn dood de weduwe Bruyning de veiling-catalogus verkocht, kennen we bijvoorbeeld als de schrijver van een voorwoord in de *Vijfde Beschouwing van Zion* van Jodocus van Lodenstein die één van de grote figuren in de *Nadere Reformatie* was. Hoe kwam Daniël Ie Roy, de gereformeerde predikant van Koog aan de Zaan met zijn afscheidsprek in 1695 in het fonds van de weduwe Swart? Waarom gaf hij ook als predikant in Nijmegen een preek bij de firma Swart in Amsterdam uit? Waar het de relatie tussen de 'Engelse' boekverkopers en de Nederlandse vromen betreft had deze studie mijns inziens meer kunnen bieden.

G. Groenhuus

G. Vanpaemel, *Echo's van een wetenschappelijke revolutie. De mechanistische natuurwetenschap aan de Leuvense Artesfaculteit (1650-1797)* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, klasse der wetenschappen, jaargang 48, nummer 173; Brussel: Paleis der Academiën, 1986, 202 blz., Bf850,-, ISBN 90 6569 375 0).

Het natuurwetenschappelijk onderwijs aan de Leuvense artesfaculteit in de zeventiende en achttiende eeuw lijkt geen onderwerp waar veel eer aan te behalen valt. Men kan moeilijk volhouden dat de Leuvense universiteit een belangrijke rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van de natuurwetenschappen of een kweekplaats is geweest van talent dat na de universitaire studie belangwekkende bijdragen aan de wetenschappelijke vernieuwing heeft geleverd. Voor zover men iets van de natuurwetenschappen in Leuven weet, gaat het om zulke beschamende gebeurtenissen als de veroordeling van de hoogleraar Martinus van Velden, die nog in 1691 tijdelijk werd geschorst omdat hij in een openbaar dispuut het copernicanisme als waar wilde verdedigen. Pas heel laat, kort voor de opheffing van de universiteit door de Fransen, kreeg Leuven in de persoon van de scheikundige Minckelers een geleerde die ook buiten de muren van de pedagogieën enige faam wist te verwerven.

De rechtvaardiging die Vanpaemel zoekt voor zijn nauwgezette beschrijving van het natuurwetenschappelijk onderwijs in Leuven ligt dan ook niet in de bijdrage van de Leuvense geleerden aan de wetenschap, maar in de wijze waarop in het onderwijs doorklonk wat de essentie van de wetenschappelijke revolutie is geweest. In het onderwijs, zo betoogt Vanpaemel, moet noodzakelijkerwijs de buiten de universiteit ontwikkelde wetenschap vereenvoudigd, gesystematiseerd, in één woord 'leerbaar' worden gemaakt. Dat vereist dat de docenten hun aandacht vooral richten op de beginselen en de essentie van de nieuwe natuurwetenschap. Door nu na te gaan hoe en vanuit welke motivatie in het onderwijs de buiten-universitaire wetenschap werd gedoceerd, hoopt Vanpaemel te kunnen vaststellen wat het essentiële in de wetenschap van de zeventiende en achttiende eeuw is geweest (16-17).

Natuurlijk laat hij ondertussen de kansen niet onbenut om voor de zwakke wetenschappelijke prestaties van de hoogleraren allerlei verzachtende omstandigheden aan te voeren. Zo wijst hij erop dat men zich in Leuven niet moet laten misleiden door wat de officiële statuten zeggen over de inhoud van het onderwijs. In het officiële curriculum stonden nog de vertrouwde aristotelische titels en traktaten lang nadat de feitelijke inhoud van het onderwijs al een cartesiaans karakter had gekregen. Omdat men buiten de universiteit liever geen argwaan wilde wekken, goot men bij voorkeur de nieuwe wijn in oude zakken. De veroordeling van Van Velden in 1691 was voorts geen teken van de heerschappij van het verouderde geocentrische wereldbeeld, maar uitsluitend een gevolg van de onvoorzichtigheid en de uitdagende opstelling van Van Velden, die het de enige overgebleven niet-copernicaan in de faculteit nog eens extra moeilijk wilde maken. Tenslotte wijst Vanpaemel er wellicht ten overvloede nog op dat de universiteit primair een onderwijsinstelling was en geen onderzoeksinstituut, en dat het dus onjuist zou zijn de kwaliteiten van de instelling af te meten aan de wetenschappelijke onderzoeken van de docenten.

De feitelijke ontwikkeling van het natuurwetenschappelijke onderwijs heeft Vanpaemel hoofdzakelijk bestudeerd aan de hand van overgeleverde dictaten en theses uit de artesfaculteit; over de medische opleiding horen we niets. Die ontwikkeling geeft globaal een verschuiving te zien van aristotelisme (vóór 1650) naar vroeg-cartesianisme (circa 1650-1700) naar laat-cartesianisme (circa 1700-1750) naar de experimentele fysica (na 1750). (Het door